

Ο «ΝΕΟΣ ΕΦ' ΗΜΕΡΗ ΗΛΙΟΣ» ΤΩΝ ΙΩΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

Πρόλογος. Οί «γίγαντομάχοι περί τῆς οὐσίας»¹ τοῦ κόσμου πρῶτοι Ἕλληνες φυσικοὶ φιλόσοφοι ἐξακολουθοῦν νὰ μᾶς ἐνδιαφέρουν² στὸ μέτρο κατὰ τὸ ὅποιο ἡ κοσμογνωσία τους, ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι προηγήθηκε, δὲν ὑπῆρξε κατὰ χρονικὴ ἀκολουθία ἱστορήση τῶν φυσικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ «ἐπίσκεψις τῶν ὄντων»³, δηλαδή ἀπόρριψη τῆς πλασματικῆς τους⁴ θεώρησης καὶ αἰτιολόγησή τους. Ὁ κόσμος ἐδῶ, «ἄφθαρτος κι αἰώνιος»⁵, «ἓνας», ὅλος καὶ γινόμενος «κατὰ τὸν λόγον»⁶, εἶναι καὶ τὸ πεδίο δράσης τοῦ λόγου τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος ἀποφαίνεται γιὰ τὴν ἀλήθεια του, τὸν σημαίνει ὡς γινόμενον ὄν. Στὴ μελέτη θὰ ἐξετάσω τὴν «κατὰ λόγον» θεώρηση ἑνὸς ἀπὸ τὰ κοσμικὰ γινόμενα, τοῦ ἡλίου, ὅπως αὐτὴ συγκροτεῖται στὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα καὶ τὶς σχετικὲς μαρτυρίες δύο «φυσικῶν»⁷ φιλοσόφων, τοῦ κολοφώνιου Ξενοφάνη καὶ τοῦ ἐφέσιου Ἡράκλειτου.

I. Στοὺς Προσωκρατικούς – ὅπως καταχρηστικὰ συνηθίζεται νὰ ὀνομάζονται οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι ἀπὸ τὸν Θαλῆ ὥς καὶ τὸν Ἀνάξαρχο – ὁ ἥλιος θεωρήθηκε κυρίως ἀπὸ φυσικὴ ἄποψη, ὡς φυσικὸ οὐράνιο σῶμα, συχνὰ σὲ συνάρτηση μὲ τὴ σελήνη⁸, καὶ ἀπὸ ἄποψη κοσμολογικῇ⁹ μὲ πρώτη ἀπὸ τὶς σωζόμενες τὴ διδασκαλία τοῦ Ἡράκλειτου. Στὴ φύση, τὴν τροχιά καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἡλίου¹⁰ πρῶτος ἀναφέρθηκε ὁ Θαλῆς, ὁ πρῶτος Ἴωνας

1. Πβ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Σοφιστής*, 246 a.

2. Πβ. J. BRUN, *Les Présocratiques*, P.U.F., 1968, σ. 110, Cl. RAMNOUX, *Pourquoi les Présocratiques*, *Rev. Philos. du Louvain*, 66 (1968), σσ. 397 - 419, *Les Présocratiques* (J. – P. Dumont), Paris, Gallimard, 1988. σ. X.

3. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Μτφ.* A 983 b 1-3.

4. Πβ. ΞΕΝΟΦΑΝΟΥΣ, B 1, ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ B 112.

5. Κατὰ τὸν Ξενοφάνη· πβ. ΑΕΤΙΟΥ, II, 4, 11.

6. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ B 1.

7. Πβ. A. KÉLESSIDOU, Xénophane, «Sur la nature», *Actes du XXVe Congrès de L'ASPLF*, Lausanne, 25-28 août 1994, Genève, Lausanne, Neuchâtel, 1996, σσ. 379-383.

8. ΞΕΝΟΦΑΝΟΥΣ B 31, ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ B 99, ΠΑΡΜΕΝΙΔΟΥ B 15, ΕΜΠΕΔΟΚΛΕΟΥΣ B 40, B 56, ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ B 4, B 12, B 18, B 19, ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ B 5, ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ, A 135, ΠΥΘΑΓΟΡΟΥ Ia (D.-K.VS I 450, 13), C2 (D.-K I 463.7).

9. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ B 6, B 94, ΠΑΡΜΕΝΙΔΟΥ B 10, B 11, ΕΜΠΕΔΟΚΛΕΟΥΣ B 21, B 27, B 38, B 71, B 115.

10. Πβ. Δ. Λ., I 22-23, 24 (ὁ λόγος γιὰ τὴν ἀπόσταση τοῦ ἡλίου). Ἐπίσης *Σχόλια εἰς Πολιτεία*, I, 600 a, ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ, *Στρωματεῖς*, I 65 Κατὰ τὸν Θαλῆ ὁ ἥλιος εἶναι φωτοδότης τῆς σελήνης· πβ. ΑΕΤΙΟΥ, II 27, 5.

«φυσικός»¹¹ και αστρονόμος¹², ο οποίος προέβλεψε και μιὰ έκλειψη τοῦ ἡλίου, γιὰ τοῦτο και θαυμάστηκε ἀπὸ τοὺς Ξενοφάνη (B 19), Ἡράκλειτο (B 38) και Δημόκριτο (B 115a) Ἡ περὶ ἡλίου θεωρία τοῦ κολοφώνιου και τοῦ ἐφέσιου σοφοῦ περιέχεται σὲ ἐλάχιστα σωζόμενα ἀποσπάσματα και ἀρκετὲς δοξογραφικὲς μαρτυρίες.

Ὁ Ξενοφάνης, ἀκολουθώντας τὴν ὀρθολογικὴ φυσικὴ διδασκαλία τοῦ Θαλῆ και ἀντλώνοντας ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες τοῦ πολυτάξιδου βίου του, ἀπομυθοποιεῖ τὰ φυσικὰ πράγματα και αὐτὴ ἡ κατανόηση ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀντιμυθικὴ θεολογία του¹³. Ἦδη οἱ Μιλήσιοι Θαλῆς και Ἀναξίμενης εἶχαν δεχθεῖ ὁ πρῶτος «γεώδη μὲν ἔμπτυρα δὲ τὰ ἄστρα» και «γεοειδῆ τὸν ἥλιον»¹⁴, ὁ δεῦτερος γήινη τὴν προέλευση τῶν ἄστρον¹⁵ και πύρινη τοῦ ἡλίου¹⁶. Ὁ Ξενοφάνης, σύμφωνα πάντα μὲ δοξογραφικὴ μαρτυρία¹⁷, ὑποστήριζε ὅτι ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, τὰ ἄστρα εἶναι νέφη· ὅτι ἡ ἀπὸ τῆ γῆ ἐξάτμιση – τῆς ὁποίας ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ὀρίζεται ἡ αἰτία – δημιουργεῖ πυρίδια, ποὺ συναθροίζονται και σχηματίζουν τὸν ἥλιο¹⁸. Ὁ ἥλιος, ἄρα, ὀρίζεται ὡς φυσικὸ σῶμα και φαινόμενο μὲ περιορισμένη διάρκεια. Ἡ θεωρία πηγάζει ἢ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία μὲ τὸ καθημερινὸ φαινόμενο τῆς ἀνατολῆς και δύσης τοῦ ἡλίου¹⁹. Ἡ ἴδια ὅμως ἡ ἐμπειρικὴ γνώση δὲν φαίνεται νὰ ὀδηγεῖ και στὴ λύση ἐνὸς παράδοξου: ἀπὸ τῆ μιὰ ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι «νέφος», ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅτι και τὰ νέφη σχηματίζονται ἀπὸ τὴν «ἀφ' ἡλίου ἐξάτμιση»²⁰. Μὲ τὴν ἐμπειρία ὅμως σχετίζεται και μιὰ ἄλλη μαρτυρία τοῦ ἰδιοῦ δοξογράφου, τοῦ Ἀέτιου, ποὺ ἀφορᾷ στὸν Ξενοφάνη: «πολλοὺς εἶναι ἡλίους και σελήνας κατὰ κλίματα τῆς γῆς και ἀποτομὰς και ζώνας, κατὰ δὲ τινὰ καιρὸν ἐκπίπτειν τὸν δίσκον εἰς τινὰ ἀποτομὴν τῆς γῆς οὐκ οἰκουμένην ὑφ' ἡμῶν και οὕτως ὥσπερ κενεμβατοῦντα ἐκλειψιν ὑποφαίνειν»²¹. Τὸ «ἐκλειψιν», βέβαια, τῆς μαρτυρίας ἀντὶ τοῦ «δύσιν» ὀφείλεται μᾶλλον σὲ

11. Πβ. D.-K., VS 11 A 7, και ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Μετφ.* A 3 983 b 2.

12. Πβ., Δ. Λ., I 23 και 34, ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Θεαίτητος*, 174 a.

13. Πβ. Α. ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ, *Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ξενοφάνη*, πρόλογος Ε. Μουτσοπούλου, ἐκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1996, σσ. 98 κ. ἐξ. ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ, *Xénophane sur la nature*, ἐνθ' ἄν.

14. Πβ. ΑΕΤΙΟΥ, I 13, 1, 20, 9 (11 A 17a). Ὁ Ἀναξίμανδρος (πβ. ΑΕΤΙΟΥ, II 13, 7) δεχόταν ὅτι τὰ ἄστρα εἶναι πυκνώσεις τοῦ ἀέρος γεμάτες φωτιά.

15. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, II 13, 10 (13 A 14). ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ, *Ἐλεγχος*, I, 7.

16. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, II 20, 2. Κατὰ τὸν ἴδιο δοξογράφο (II 22, 1) ὁ Ἀναξίμενης ἔλεγε ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι πλατὺς σάν φύλλο. Ὁ Ἡράκλειτος μιᾶ γιὰ «εὖρος» (B 3· πβ. ΑΕΤΙΟΥ, II 21, 4).

17. ΑΕΤΙΟΥ, II 13, 14, II 20, 3, II 25, 4. (ψ-ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, *Στρωματεῖς*, 4).

18. Ὁ ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ, (*Ἐλεγχος* I, 14), λέει ὅτι, κατὰ τὸν Ξενοφάνη, ὁ ἥλιος σχηματίζεται ἀπὸ μικρὰ ἔμπτυρα στοιχεῖα καθημερινά, ὅτι ἥλιος και σελήνη εἶναι ἄπειρα στὸν ἀριθμὸ και ὅτι προέρχονται ἀπὸ τῆ γῆ. Γιὰ τὸ πρωτεῖο τῆς γῆς στὸ ξενοφάνειο κοσμοεῖδωλο πβ. Α. ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ, *Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ξενοφάνη*, σσ. 100 κ. ἐξ.

19. Πβ. ΑΕΤΙΟΥ, II 24, 4 (21 A 41).

20. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, III 4, 4 (21 A 46)· Δ. Λ., IX 19.

21. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, II 24, 9.

συμφυρμό με τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐκλείψεων τοῦ Ἀναξίμανδρου²², με τοῦ ὁποίου ὁμως τὴν ἄποψη ὅτι τὰ ἄστρα δὲν σβύνουν ἀλλὰ συνεχίζουν τὴν πορεία τους²³ δὲν συντάσσεται ὁ Ξενοφάνης. Σὲ ἐλλειπτική μαρτυρία τοῦ ὁ Ἀέτιος²⁴ κάνει λόγο γιὰ σβέση, κατόπιν νέα ἐμφάνιση ἄλλου ἡλίου, καθὼς καὶ γιὰ ἐκλειψη ποὺ κράτησε ἓνα μήνα, πράγμα ἀδύνατο ποὺ ὁδηγεῖ σὲ ὑποθέσεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀναπόδεικτες²⁵. Ἡ ἀναφορὰ πάντως σὲ πολλοὺς ἡλίους²⁶ εἶναι δυνατόν νὰ ἔχει σχέση με τὴν ἀναξιμανδρεία θεωρία τῶν πολλῶν κόσμων, ὅπου δὲν πρόκειται γιὰ ἀριθμητική ἀπειρία, ἀλλὰ γιὰ ἀπειρη ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου φαινομένου.

Κι ἐνῶ οἱ δοξογραφικὲς μαρτυρίες στοιχειοθετοῦν, χωρὶς ν' ἀποφεύγουν τὴ σύγχυση ἢ τοὺς συμφυρμούς με ἄλλες ἰωνικὲς ἀπόψεις, τὴν ξενοφάνεια ἀντίληψη γιὰ τὸν ἥλιο, βεβαιώνοντας πάντως τὴν ἄποψη τῆς καθημερινῆς ἀνανέωσης τοῦ ἡλιακοῦ σώματος, ὁ μοναδικὸς γιὰ τὸν ἥλιο σωζόμενος στίχος τοῦ ἴδιου τοῦ Κολοφώνιου ἀποκαλύπτει τὴν ἐκλογίκευση τῆς παράστασής του καὶ τὴ λειτουργικότητά του στὸ ξενοφάνειο κοσμοεῖδωλο: «ἥελιος θ' ὑπεριέμενος γαῖαν τ' ἐπιθάλπων» (B 31). Ὁρθολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἡλίου, ἀπορριπτικὴ τοῦ ἡσιόδειου μύθου τοῦ Ὑπερίωνος²⁷, ὁ στίχος πληροφορεῖ καὶ γιὰ τὴ σχέση ἡλίου - γῆς: Ἡ γῆ, ποὺ ὡς πρωταρχή, καὶ χωρὶς θεϊκὴ ὑπόσταση, προσδιορίζεται (ἀποσπάσματα 27, 29, 33) ὡς αἰτία τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, πηγὴ τῆς ζωῆς χάρις στὴν ἔνωσή της με τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο – σὲ μιὰ διαδικασία μηχανικὴ –, ὡς τμῆμα τοῦ κόσμου χρειάζεται τὴ θαλπωρὴ τοῦ ἡλίου. Μ' αὐτὸ συνδέεται ἡ δοξογραφικὴ μαρτυρία²⁸ σύμφωνα με τὴν ὁποία κατὰ τὸν Ξενοφάνη ὁ ἥλιος εἶναι χρήσιμος γιὰ τὴ γένεση καὶ τὴν ὁργάνωση τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐντὸς του ζώων (ἐνῶ ἡ σελήνη δὲν εἶναι χρησιμὴ²⁹).

Τὸ «ὑπεριέμενος» τοῦ ξενοφάνειου στίχου ἀπηχεῖται σὲ δοξογραφικὴ πηγὴ ποὺ ἀναφέρεται³⁰ στὸ εἶδος αὐτῆς τῆς κίνησης τοῦ ἡλίου: ἡ κίνηση, λέγεται, εἶναι εὐθύγραμμη («προΐέναι») «εἰς ἄπειρον», ἀλλὰ φαίνεται κυκλική («δοκεῖν κυκλεῖσθαι») «διὰ τὴν ἀπόστασιν» ἀπὸ τὴ γῆ. Ἐδῶ ἡ ἐφήμερη φύση τοῦ ἡλίου ὑποχρεώνει νὰ κατανοήσουμε τὴν ἔκφραση «εἰς ἄπειρον» ὄχι με τὴν ἐκτατικὴ τῆς σημασία, ἀλλὰ ὡς προσδιοριστικὴ κίνησης

22. Τοῦ Αὐτοῦ II 25, 1 καὶ 29, II 24, 2.

23. Πβ. Ἰππολύτου, Ὑελεγχος I 6, 4-5.

24. II 24, 4.

25. Πβ. J.-P. DUMONT, ἐνθ' ἀν., σ. 1221, ὑπ. σ. 109, 2 καὶ 3.

26. Πβ. Αἰτιοῦ, II, 24, 9, Ἰππολύτου, Ὑελεγχος, I, 14.

27. Πβ. Θεογονία, 134.

28. Πβ. Αἰτιοῦ, II, 30, 8.

29. Ὁ Ξενοφάνης, ὅπως καὶ ὁ Ἀναξίμανδρος, δέχτηκαν πάντως ὅτι ἡ σελήνη ἔχει δικό της φῶς (πβ. Αἰτιοῦ, II 27, 1). Ὁ Κικέρων (Acad., II, 39, 122 - 123) παραδίδει ὅτι, κατὰ τὸν Ξενοφάνη ἡ σελήνη κατοικεῖται, ὅτι εἶναι γῆ με πόλεις καὶ ὄρη.

30. Αἰτιοῦ, II, 24, 9.

ἀπὸ ἓνα σημεῖο καὶ πέρα ἀφανοῦς³¹. Ἐξ ἄλλου ἡ φράση ποὺ ἀφορᾷ στὴν κυκλικότητα ἐπιτρέπει τὴν ἀνίχνευση τῆς διάκρισης λογικῆς ἀλήθειας καὶ αἰσθητηριακῆς γνώσης³², καθὼς καὶ μιᾶς κριτικῆς τῆς γνωστικῆς ἱκανότη-
τας τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὴν ὁποία πολλὰ γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ πολυσυζητημέ-
νο ξενοφάνειο ἀπόσπασμα 34³³.

Ὅπως, ἀργότερα, ἡ πλατωνικὴ ἐπικριτικὴ ἀντιμετώπιση τῆς δοξασίας ὅτι τὰ σωματικά, ὁρατὰ πράγματα εἶναι «ἀεὶ ὡσαύτως»³⁴ ἐντάσσεται σὲ μιὰ δυαρχικὴ ἀντίληψη, στὴ διάκριση αἰδιότητος τῆς ιδέας – μεταβλητότητας τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἡ ξενοφάνεια ἀποψη γιὰ τὸ πεπερασμένο τοῦ ἡλίου καὶ γενικότερα ἡ ἀντίληψη ποὺ συνοψίζεται ἐπιγραμματικὰ γιὰ τὸ κοσμοεί-
δωλο τοῦ κολοφώνιου σοφοῦ στὴ μαρτυρία τοῦ Ἰππολύτου³⁵ «πᾶσι τοῖς κόσμοις γίνεσθαι μεταβολήν», συμφωνεῖ μὲ τὸ θεϊστικὸ πιστεύω τοῦ Ξενο-
φάνη, ὅτι τὸ αἰδίο καὶ αἰώνιο εἶναι κατηγορήματα τοῦ θείου.

II. Ἡ ιδέα τοῦ νέου καθημερινὰ ἡλίου ἀπαντᾷ καὶ σὲ σωζόμενο ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη ἀπόσπασμα τοῦ Ἡράκλειτου: «ἡλιος... νέος ἐφ' ἡμέρῃ ἐστίν» (B 6), τὸ ὁποῖο ὁ Σταγίριτης σχολιάζει προσθέτοντας, ὅτι ὁ ἡλιος δὲν εἶναι μόνο νέος κάθε μέρα, ἀλλ' ἀδιάκοπα, εἶναι νέος συνεχῶς³⁷.

Στὸν Ἐφέσιο ἡ κοσμολογικὴ αὐτὴ ἀποψη συναρτᾶται μὲ τὴ θεμελιακὴ θεωρία τοῦ τῆς μεταβλητότητας καὶ ἀνακύκλησης τῶν κοσμικῶν πραγμάτων καὶ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ τοῦ πυρός³⁸. Σύμφωνα μὲ τὸν Διογένη Λαέρτιο³⁹, ὅταν ἡ φωτεινὴ ἐξάτμιση – οἱ ἐξατμίσεις γεννιοῦνται ἀπὸ τὴ γῆ καὶ τὴ θά-
λασσα⁴⁰ καὶ εἶναι ἄλλες φωτεινές, ἄλλες σκοτεινές –, φλέγεται στὸν κύκλο τοῦ ἡλίου, παράγει τὴ μέρα, ὅταν κυριαρχεῖ ἡ ἀντίθετη ἐξάτμιση, δημιουρ-
γεῖ τὴ νύχτα.

Στὴν ἡρακλειτικὴ θεώρηση τοῦ ἡλίου ὑπάρχουν δυὸ σημαντικὲς γιὰ τὸν

31. Ὁ συσχετισμὸς μὲ τὸ ἀπόσπασμα 28 βοηθεῖ στὴν ἐρμηνεία αὐτὴ ἡ ὁποία δείχνει τὸν Ξενοφάνη κριτικὸ ρεαλιστὴ, πβ. Α. ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ, *Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ξενοφάνη*, σ. 102, καὶ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ, *Le temps et l'espace chez Xénophane*, *Φιλοσοφία*, 19-20 (1989 - 1990), σσ. 531 - 537.

32. Ὁ ΑἸΪΟΣ (IV 9,1) παραδίδει ὅτι ὁ Πυθαγόρας, ὁ Ξενοφάνης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς θεωροῦσαν ἀπατηλὲς τίς αἰσθήσεις. Πβ. (ψ-ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, *Στρωματεῖς*, 4, ΑΡΙΣΤΟΚΛ., ΕΥΣΕΒΙΟΥ, *Εὐ. Προπ.* XIV, 17, 1).

33. Περισσότερα πβ. Α. ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ, *Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ξενοφάνη*, σσ. 50 κ. ἐξ.

34. *Πολιτεία*, 530 b: «Οὐκ ἄτοπον, οἶει, ἡγήσεται τὸν νομίζοντα γίνεσθαι τε ταῦτα ἀεὶ ὡσαύτως καὶ οὐδαμῇ οὐδὲν παραλλάττειν, σῶμά τε ἔχοντα καὶ ὁρώμενα». Πβ. Α. ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ, *12 Μελετήματα Προσωκρατικῆς Φιλοσοφίας*, Ἀθήνα, 1992, σ. 143.

35. Ἄν δὲν ὑπάρχει ἐδῶ, καὶ πάλι, σύγχυση μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἀναξίμανδρου, προφανῶς νοεῖται ἡ ποικιλία τῶν κοσμικῶν ὄντων. Πβ. Α. ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ, *Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ξενοφάνη*, σ. 110.

36. Πβ. Α. ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ, *ἐνθ' ἀν.*, σ. 107.

37. *Μετεωρ.* II, II, 355 a 13.

38. Πβ. ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΥ, *Φυσ.* 23, 23.

39. IX, 11.

40. Πβ. ΑἸΪΟΥ, 17, 4.

φιλοσοφικό στοχασμό κοσμολογικές ιδέες: ή πρώτη εντάσσεται στη γενικότερη ήρακλειτική θεωρία της σύνδεσης του κόσμου με το μέτρο⁴¹, στην αρχή ότι ή αλήθεια του κόσμου είναι Λόγος, τάξη αείζωη βασισμένη σε μέτρα (B 1, B 30), και διατυπώνεται στο απόσπασμα 94: «ἥλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα». Ἡ δεύτερη ἀφορᾷ σε μιάν ἀντίθεση πού ἐκφράζει τὸ ἀπόσπασμα 99: «εἰ μὴ ἥλιος ἦν... εὐφρόνη ἂν ἦν». Ὁ ἥλιος ἐδῶ γίνεται συνώνυμο τῆς ἡμέρας, ἀφοῦ ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τὴ νύχτα⁴². Καὶ εἶδαμε ὅτι σὲ μιὰ μαρτυρία⁴³ γιὰ τὸν Ξενοφάνη ὁ Κολοφώνιος ἀνέφερε ἐκλειψη τοῦ ἡλίου πού διήρκεσε ἓνα μῆνα, καὶ ἐπειδὴ ἦταν ὀλική, ἐπικρατοῦσε νύχτα καὶ στὴ διάρκεια τῆς μέρας. Ἐδῶ δὲν ἐνδιαφέρουν βέβαια οἱ ἀναπόδεικτες ἐρμηνευτικές ὑποθέσεις περὶ πολιτικῆς νύχτας, νέφους σκόνης ἀπὸ ἐκρηξῆς ἡφαιστείου, κ.ἄ., ἀλλ' ἡ ταυτοποίηση ἡλίου καὶ ἡμέρας.

III. Ὁ ἥλιος - μέρα, φῶς - στὸ κοσμοεἶδωλο τῶν δύο Ἰώνων εἶναι ἓνα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ «ἄλλα», τὰ ὁποῖα – σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλη στὸ *Περὶ οὐρανοῦ* (Γ 1 298 b 29-33) - ξεχώρισαν οἱ φυσικοὶ φιλόσοφοι ὡς γινόμενα ἀπὸ τὸ ἀρχικό «ἓν», τὸ σταθερὸ αἶτιο τοῦ γίνεσθαι: «Τὰ μὲν ἄλλα γίνεσθαι τε φασὶ καὶ ρεῖν, εἶναι δὲ παγίως οὐδέν, ἐν δέ τι μόνον ὑπομένειν, ἐξ οὗ ταῦτα μετασχηματίζεσθαι πέφυκεν». Αὐτὸ τὸ κοσμικό «ἄλλο» χαρακτηρίζεται ὄχι ὡς καθημερινὰ ἄλλο, ἀλλ' ὡς νέος ἥλιος κάθε μέρα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς ἀπομυθοποίησης τοῦ ἡλιακοῦ φαινομένου ἀνεξάρτητα, βέβαια, ἀπὸ κάθε μεταγενέστερη ἐπιστημονικὰ θεμελιωμένη ἀντίκρουση τῆς θεωρίας-, τὸ σημαντικό ἐδῶ εἶναι αὐτὸ τὸ κατηγόρημα τοῦ καθημερινὰ νέου πού προσδίδεται ὡς σταθερὸ γνῶρισμα στὸν ἥλιο, παράλληλα μὲ τὰ γνωρίσματα τῆς λαμπρότητας καὶ τῆς πρὸς τὴ γῆ θερμότητος⁴⁴. Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὸν Ὅμηρο ἤδη ὁ ἥλιος, ἐκτὸς ἀπὸ θεός (π.χ. Τ 197), συνδέεται μὲ τὴν ιδέα τῆς ζωῆς στὴ γῆ (π.χ. Σ 61): «ὄφρα δέ μοι ζῶει καὶ ὄρᾳ φάος ἡελίοιο»). Μὲ τὸν Ξενοφάνη ἡ σχέση τοῦ ἡλίου πρὸς τὴ γῆ εἶναι καὶ σχέση πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς, τοὺς γεννημένους ἀπ' αὐτὴν καὶ ἀπὸ τὸ νερό (B 29 καὶ B 33). Ἀμέσως μετὰ ὁ Παρμενίδης, σύμφωνα μὲ δοξογραφικὴ παράδοση⁴⁵, θά θεωρήσει τὸν ἴδιο τὸν ἥλιο πρώτη πηγὴ γένεσης τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἐνδιαφέρον ὁμως μὲ τοὺς δύο Ἴωνες, τὸν Ξενοφάνη καὶ τὸν Ἡράκλειτο, εἶναι ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ιδέα τῆς ταύτισης τῆς τροχιάς τοῦ ἡλίου μὲ τὴ διάρκεια μιᾶς μέρας, ὑπάρχει ἐδῶ καὶ τὸ κατηγόρημα τοῦ καθημερινὰ νέου ἡλίου. Τὸ κατηγόρημα αὐτό, πού σχετίζεται βέβαια μὲ τὸν γινόμενο ἀνθρώπο καὶ ἀποδίδεται σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ γινόμενα τῆς φύσης, θά

41. Πβ. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ B 30, ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΥ, *Φυσ.*, 23, 23.

42. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, B 57: «ἡμέρην καὶ εὐφρόνην», B 67: «Ὁ θεὸς ἡμέρην, εὐφρόνην...».

43. Πβ. ΑΕΤΙΟΥ, II 24, 4.

44. Κατὰ τὸν Ἡράκλειτο ὁ ἥλιος εἶναι φλόγα πιὸ λαμπερὴ καὶ πιὸ θερμὴ γιὰ τὴ γῆ σὲ μιὰ ἀπόσταση πιὸ σύμμετρη μὲ τοὺς ἀνθρώπους (πβ. Δ. Λ., IX, 9).

45. Πβ. Δ. Λ., IX, 21.

ἐπαναληφθεῖ στή συνέχεια ἀπὸ τὸν ἀβδηρίτη Δημόκριτο, ἐδῶ σὲ μιὰ σύνδεση τοῦ καθημερινὰ νέου ἡλιακοῦ φωτὸς μὲ τὶς ἀνθρώπινες πράξεις καὶ νοήσεις. Σύμφωνα μὲ τὸν Πλούταρχο⁴⁶, κάθε μέρα ὁ ἥλιος, συνταιριάζοντας τὶς πράξεις καὶ τὶς σκέψεις τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ἐγείρει καὶ ἐνθαρρύνει τοὺς στοχασμοὺς τους, ὅπως λέει ὁ Δημόκριτος: «νέα ἐφ' ἡμέρη φρονέοντες ἄνθρωποι» (B 158).

Ὅτι τὸ θέμα τῆς καθημερινῆς νεότητος τοῦ ἡλίου εἶναι ἐμπνευστικό γιὰ τὸν ἴδιο στοχασμό, ἀναφέρω ὡς παράδειγμα τὴν ἐρμηνεία ποὺ πρόσφατα δόθηκε γιὰ τὸ σχετικὸ ἡρακλειτικὸ ἀπόσπασμα. Ἡ Ingeborg Schüssler, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸν χαϊντεγκεριανὸ τρόπο προσέγγισης τῶν Προσωκρατικῶν ἐρμήνευσε τὸ ἀπόσπασμα ὡς ἔκφραση τῆς βασικῆς ἐμπειρίας ὅτι ὁ ἥλιος δὲν εἶναι μόνο τὸ πιὸ λαμπερὸ ἄστρο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀναγεννώμενο μέσα ἀπὸ τὴ νύχτα, νέο κάθε μέρα. Ὅτι ἡ νύχτα δὲν εἶναι μόνο ὅ,τι εξαφανίζει, ἀλλ' εἶναι καὶ αἰτία περισυλογῆς καὶ πηγὴ ζωῆς: «Car la nuit est non seulement ce qui fait disparaître et défend de voir, mais aussi ce qui voile, protège, accorde le recueillement et le repos»⁴⁷.

A. ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ
(Ἀθῆναι)

LA DOCTRINE DU «SOLEIL CHAQUE JOUR NOUVEAU» DANS LA PENSÉE DE XÉNOPHANE ET D'HÉRACLITE

R é s u m é

L'étude essaie de reconstituer une des doctrines concernant la recherche rationnelle de la nature de deux philosophes ioniens, Xénophane et Héraclite, la thèse du «soleil nouveau chaque jour». Cette doctrine est conservée dans un nombre très restreint de fragments (31 du Colophonien, 6 et 94 de l'Ephésien dans l'édition Diels-Kranz) et nombre de témoignages, parfois elliptiques. Si la pensée des «Présocratiques», en un général, nous révèle ce qu'ont été en leur commencement la philosophie et la science, l'investigation de cette doctrine ionienne concernant la nature et la force du soleil s'avère révélatrice, à la fois, de l'esprit rationnel de la nouvelle physique grecque et de l'esprit philosophique: en témoignent le rejet de la connaissance sensible et certaines catégories, comme la catégorie dynamique du nouveau et la catégorie éthique de la mesure.

46. Πβ. «Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ λάθε βιώσας», 5 1129 E.

47. La question de la Nature... À propos du poème de Parménide, *La Nature, Actes du XXV Congrès de l'ASPLF*, Lausanne, 1996, σ. 389.